

Анна КРИВОПИШИНА,
аспірантка Черкаського
національного університету
ім. Богдана Хмельницького

ЖАНР СУЧАСНОЇ МЕЛОДРАМИ: ГЕНЕЗА, ОЗНАКИ, ТИПОЛОГІЯ

УДК 821.161.2.09

У статті розглянуто основні ознаки жанру мелодрами в українській літературі початку ХХІ ст., здійснено спробу виділити типологічні риси сучасної мелодрами як жанру масової літератури. Об'єктом аналізу обрано роман «Мати все» Люко Даншвар.

Ключові слова: жанр, мелодрама, масова література.

Жанр мелодрами нині вже не сприймається звичайно як жанр драматургії, цей термін радше використовується для позначення жанрів кіно та масової літератури. Отже, видові ознаки сучасної мелодрами дещо розмиті.

Особливої актуальності це питання набуває в контексті масової культури, в якій домінують розважальні жанри. Звідси – змішування застарілих жанрових форм із новими, стирання меж між підвидами канонічних жанрів, нестандартне бачення змістово-формальних рис сучасного масового продукту. Мета такого синтезу – привабити читача, створити щось нове, несподіване, нетрадиційне.

Ми у своїй студії спробуємо дослідити теоретичну парадигму жанру мелодрами, виділити та проаналізувати типологічні ознаки цього жанру в українській літературі початку ХХІ ст.

За літературознавчим словником-довідником, мелодрама – «різновид європейської драми ХІХ ст., характерними рисами якої були: відверта морально-дидактична тенденція, гостра інтрига, гіперболізоване зображення пристрастей (“сльозливість”), прямолінійний поділ героїв на “добрих” і “злих» [12; 448]. Коротка літературознавча енциклопедія подає таке визначення жанру мелодрами: «Мелодрама – жанр літературної драми, який відзначається динамічною і захоплюючою інтригою, патетичним і гіперболізованим зображенням пристрастей та яскраво вираженою морально-дидактичною спрямованістю» [10; 753]. У літературознавчій енциклопедії за редакцією Ю.Коваліва зазначається, що це «сценічний жанр, близький до опери, поширений в Італії та Франції ХVІІ–ХVІІІ ст.; з середини ХVІІ ст. драматичний твір, у якому діалоги та монологи дійових осіб супроводила музика» [11; 24].

Започаткований у Франції ХVІІ ст., жанр мелодрами набув широкого розповсюдження в Україні на межі ХІХ–ХХ ст. Він став репертуарним, сценічним, чимало драматургів почали працювати переважно в цьому жанрі, розробляючи такі різновиди, як любовна, соціально-побутова, історична мелодрама (С.Гулак-Артемівський, Ф.Недоля, С.Руданський, А.Стороженко та ін.). Окремі твори мелодраматичного характеру написали й українсь-

кі драматурги-класики, зокрема М.Старицький («Талан», «Ой не ходи, Грицю...», «Циганка Аза», «Маруся Богуславка»), М.Кропивницький («Дай серцю волю, заведе в неволю», «Доки сонце зійде, роса очі виїсть», «Глитай, або ж Павук»), І.Карпенко-Карий («Лиха іскра поле спалить і сама щезне», «Гандзя», «Мазепа», «Наймичка», «Безталанна») [5].

Особливу популярність мелодрама здобула у Франції наприкінці ХVІІІ – на початку ХІХ ст. Вона стала ніби зниженим варіантом літературних досягнень доби Просвітництва, розрахованим на плебейського глядача з низьким рівнем освіти та культури. В основному мелодрами ставили театри на паризьких бульварах [10].

Якщо порівняти європейську класичну мелодраму кінця ХVІІІ – початку ХІХ ст. і сучасну ХХІ ст., побачимо істотні відмінності в тематиці, поетиці, системі зображально-виражальних засобів. Проте найбільша відмінність полягає саме в площині побутування: нині мелодрама не призначена для постановки на сцені, тому поступово втратила риси, характерні для драматичних жанрів, набуваючи нових ознак, продиктованих вимогами часу.

Ознайомившись із визначеннями класичної мелодрами [див.: 10; 11; 12], спробуємо виокремити найтиповіші риси, властиві творам цього жанру. Отже, класична мелодрама позначена:

- ✓ за формою – це літературна п'єса, що має витоки в міщанській драмі та готичному романі, взаємодіє з передромантичною і романтичною драмою;
- ✓ за змістом – зосереджена переважно на проблемах кохання, родинних стосунків, зокрема в площині батьки – діти, відсутні будь-які філософські міркування й роздуми; соціально-політичний пафос почасти підмінений антифеодальною й антиклерикальною спрямованістю;
- ✓ відверта морально-дидактична настанова, розрахована на «наївного глядача»; ідея узвичаєна, висловлена ясно, зрозуміло, для досягнення не потребує інтелектуальних зусиль;
- ✓ гіперболізоване зображення пристрастей (надмірна сльозливість, сентиментальність);
- ✓ основний конфлікт – сімейно-побутовий, напружений;

✓ рушій сюжету – випадок, щасливий чи фатальний, що змінює долю героїв; ускладненість сюжетними вузлами (вбивства, отруєння, пожежі);

✓ типовість персонажів: різкий поділ на позитивних і негативних, добродійців і негідників, авантюристів; підкреслена симпатія або антипатія автора до того чи того героя;

✓ невідмінний трикутник персонажів – молода героїня, яка страждає; шляхетний, готовий на самопожертву, закоханий у неї герой; жакливі негідник;

✓ наявність комедійного персонажа – для емоційної розрядки напруженого конфлікту;

✓ статичність образів; переважання зовнішнього над внутрішнім; побіжно окреслені психологічні характеристики головних героїв;

✓ ефектна розв'язка: благородні герої, настраждавшись, гинуть, рідко – щасливий фінал.

Крім того, факультативними рисами мелодрами виступають екзотичність та музичність. Екзотичним, незвичайним може бути місце дії – похмурі печери, старовинні замки, час і обставини – ніч, хуртовина, розбійники. Музичний супровід здебільшого має ілюстративний характер, героїня співає або грає на музичному інструменті, музика слугує тлом для зображення пристрастей, що вирують навколо персонажів [6].

На думку дослідника С.Балухатого, основним прийомом жанру мелодрами стає «гра на почуттях», сюжет повинен мати «виразну емоційну основу», тобто перебувати у становищі, яке «неминуче породжує почуття у персонажів і безперервний струм емоцій у глядача» [1; 35]. При цьому мелодрама використовує події, які приголомшують глядача: вбивства, обман, батьківське прокляття тощо. Згідно із законами жанру особливої емоційної сили набувають фінальні діалоги й монологи (за С.Балухатим – «останні жагучі слова героїв») [1].

Принцип наростання емоцій виявляється, як зазначає дослідник, й у формах дії, що натрапляють на перешкоди, – це прийом спорадичного гальмування дії. Розглядаючи прийоми сюжетотворення та характеротворення в мелодрамі, С.Балухатий підкреслює доконечну наявність у ній дидактично-моралізаторських завдань, спрямування уваги глядача на прийоми ідейного плану [1].

Дослідник Е.Бентлі звернув увагу на особливі емоційні можливості мелодрами в сучасній культурі. Аналізуючи характерні механізми виникнення «жалоців та страху», він наголосив важливу роль, що її посідає в мелодрамі страх, і трактує його як «середовище, в якому ми живемо», вважаючи, що успіх мелодрами «залежить від здатності автора відчувати страх і передавати його глядачам» [2; 185].

Залежно від доби, літературного процесу, художніх завдань, що їх ставить митець, стильова модель мелодрами змінювалася, урізноманітнювалися

варіанти онтологічно-змістового та естетичного спектрів. Проте такі традиційні риси жанру, як підвищена сюжетна, ситуативна гострота, емоційність, настроєвість, контрастність образів збереглися й донині.

У сучасній критиці мелодрамами іноді називають недосконалі п'єси, в яких глибина драматичних конфліктів підміняється зіткненням банальних пристрастей. Проте така критика може стосуватися не так жанру в цілому, як відверто слабких творів будь-якого драматичного жанру [5].

Жанр мелодрами в українській літературі ХХІ ст. представлений у творчості Ірен Роздобудько, Люко Дашвар, Лариси Денисенко та ін. Перевага жіночих імен серед авторів мелодрами наводить на думку про гендерне розмежування сучасних жанрів.

Нині більшість науковців залічують цей жанр до масової літератури. На думку Б.Дубіна, жанр мелодрами потрапляє під визначення масової літератури вже з другої чверті ХІХ ст. [3]. Відповідно до концепції американського дослідника Дж.Кавелті, мелодраму слід віднести до так званої формульної літератури. Типовими ознаками такої літератури загалом і мелодрами зокрема виступають: принцип життєподібності, стандартні, легко впізнавані ситуації, проблеми, знайомі й болючі для більшості читачів [7].

Сучасна мелодрама сприймається як типовий масовий продукт, виступає синонімом телевізійної «мильної опери», що розрахована суто на жіночу аудиторію, тому й користується спектром зображально-виражальних засобів, здатних зацікавити потенційних глядачів/читачів. Кінематографічна мелодрама вирізняється гострою інтригою, різким протиставленням добра і зла, наявністю ідеального героя і нещасної героїні, що потрапляють під вплив фатальних обставин, емоційним впливом на почуття глядачів.

У суто поетикальному ключі мелодраматичні елементи постають як несподіваність, випадок, таємниця, підсилена емоційність, емоційне мовлення, ліризм, трагізм розв'язки. Також серед основних ознак сучасної мелодрами можна виокремити почуттєві надуживання та несподівані, екстремальні, майже фантастичні ситуації, у які потрапляють головні герої.

Розглянемо характерні риси жанру сучасної української мелодрами на прикладі роману «Мати все» Люко Дашвар.

Драматична історія життя трьох жінок у романі «Мати все» – літньої, середнього віку і зовсім юної – позначена заплутаною інтригою, підвищеною емоційністю, гіперболізацією пристрастей, різким протиставленням добра і зла, навіть деякою морально-повчальною спрямованістю. Зіставивши ці ознаки із визначенням жанру мелодрами, знаходимо безсумнівну подібність.

В основу сюжету мелодрами, як правило, покладено приватне життя звичайних людей із їхніми пристрастями та розчаруваннями, прагненнями, мріями й боротьбою за щастя. Учинки й долі героїв роману «Мати все» підпорядковані єдиній меті – віднайти щастя. Але для кожного з них щастя має своє значення: для Іветти Андріївни щастя отожднюється з цілковитим контролем над своїм сином – нібито заради його ж добробуту, для Ліди – із «золотою серединою» між коханням і родинним обов'язком, для Раєчки – з можливістю кохати Платона, жити заради нього, нехтуючи всіма матеріальними благами.

Сюжет сучасної мелодрами завжди засновується на випадку з життя певної родини або кількох людей. Масштабність подій не має особливого значення. Мелодраматичні герої не розв'язують глобальних завдань, вони намагаються влаштувати власне життя, переймаючись проблемами, які турбують їх тут і тепер. Герої мелодрами здебільшого пасивні, позбавлені живих характерів, уособлюють прямолінійні етичні схеми.

Сюжет роману «Мати все» становлять події, пов'язані з життям звичайної київської родини – професора медицини, вдови академіка Вербицького Іветти Андріївни. В основі роману – реальна життєва історія, свідком якої письменниця стала колись на одеському пляжі й у якій, на думку авторки, багато людей зможуть побачити власне невігдане життя [8]. «Все, що в цій книжці відбувається, погано перекладається взагалі на інший світ. Бо все це може статися лише тут і лише з нами» [4; 2].

Хоча мелодрама досить часто спотворює реальну дійсність, гіперболізуючи почуття й переживання протагоніста, послідовне й принципове використання архетипних колізій та образів дає змогу читачеві ідентифікувати, співвіднести себе з тим чи тим героєм. Таким чином створюється ілюзія правдивості, невігданості зображуваних подій, що й забезпечує найбільший ступінь співпереживання головним героям мелодрами. «Я зараз ходжу своїм київським Подолом, де моя домівка, і роззираюся – в якому, цікаво, будинку жили ті жінки, яких оце так помордувало любов'ю? В те, що вони були справжні, я вірю абсолютно. Бо в книжках Люко Дашвар рівно стільки вигадки, скільки ми самі завжди придумуємо про себе і тим живемо. Її історії – лише справжні, такого не придумаєш – бо, якби придумав, це було б дешевою підробкою» [4; 2].

Позбавлена примітивної сентиментальності та банальних мелодраматичних ефектів, сага про незвичайну київську сім'ю тримає читача в напрузі від першої до останньої сторінки. Виразна нестандартна сюжетна лінія, мінімум відступів і вставок, продумана система образів, наскрізні промовисті деталі, оригінальний ідейно-тематичний зміст, безпе-

речно, дають підстави визнати цей роман якісним зразком масової літератури.

Проте серед сучасних українських письменників оцінки творчості Люко Дашвар досить неоднозначні. Так, Світлана Пиркало назвала її найдинамічнішим автором у сучасній українській літературі, професійним сценаристом, що взявся за прозу [8]. На думку Леоніда Кононовича, Люко Дашвар «будує свої сюжети на готовому матеріалі, який бере просто «із життя». Суконна газетна мова, поверхове ставлення до «матеріалу», дешева сенсаційність – усе це набиває оскомку вже на перших сторінках роману <...> з абсурду людського існування авторка зуміла витворити продукт, який користується стійким попитом на читацькому ринку в Україні» [8]. Серед вад критики називають також надмірне використання сюжетних штампів, мовно-стилістичні огріхи, порушення жанрових канонів масової літератури.

Незважаючи на такі суперечливі оцінки авторки, популярність роману «Мати все» як масового продукту очевидна. Про це свідчать і численні схвальні відгуки читачів на літературних форумах: «Це неймовірно! П'ятнадцять хвилин тому дочитала “Мати все” й тепер не знаходжу собі місця... Емоції захопили мій мозок <...> Енергетика Ваших книг захоплює з перших слів і починає відпускати (як мінімум) через тиждень після прочитання останньої сторінки»; «Учора за вечір прочитала “Мати все”... Це щось! Захоплює з першого рядка! Але як завжди сумний кінець...»; «Прочитала всі Ваші книги. Я в захваті, уже півміста передає з рук у руки Ваші книги»; «Усі чотири книги читала на одному подиху! Чекаю з нетерпінням наступного Вашого шедевра» [9].

Загальний наклад роману «Мати все» – понад 52 тисячі примірників, що для сучасної української літератури справді є показовим. «Книги Люко Дашвар називають “масовою літературою”, і на відміну від багатьох інших жанрових авторів, книги яких розходяться порівняно невеликими накладками, Люко Дашвар справді можна назвати масовою» [8]. У романі авторка широко користується прийомами кінематографу, що надає оповіді динамічності: чіткий поділ на епізоди-сцени, велика кількість діалогів, описи місця дії, зовнішності героїв дуже лаконічні, схожі на ремарки. Загалом текст твору нагадує сценарій до фільму.

Хоча роман «Мати все» Люко Дашвар не потребує глибокого осмислення, у ньому немає алюзій, ремінісценцій, інтертекстуальних образів – усього того, що у процесі сприймання вимагає значного духовного досвіду та інтелектуальних зусиль, проте він розрахований на різночитання, осягнення підтексту. Про це свідчить уже багатозначна назва роману, яку читачі можуть інтерпретувати відповідно до власного світогляду. Подвійний концепт назви «Мати все» майстерно прихований у підтексті.

«Мати» у формі дієслова чи у формі іменника: мати ВСЕ чи МАТИ – все? На це питання можна відповісти, лише дочитавши останню сторінку роману. «Назва “Мати все”, як і назви усіх книжок Дашвар, що побудовані на грі слів, має неперевершену властивість з ювелірною точністю передавати захований у сюжетні лінії зміст» [8].

Як відомо, жанр мелодрами в основному орієнтований на жіночу аудиторію, що й зумовлює його специфіку. Іноді термін «мелодрама» вживається як синонім «жіночого любовного роману», де стрижневою темою виступає тема кохання. Проте в романі «Мати все» любовна лінія відступає на другий план, натомість під новим кутом зору розглядається доля української жінки, увага зосереджена на двох архетипних концептах – «мати» і «материнська любов». Образ головної героїні книжки, матері Іветти Андріївни – це збірний образ українських матерів, які ладні зробити все, аби тільки їхні діти були щасливі: «Вербицькі жертвують усім заради щастя своїх дітей» [4; 15].

Проте щастя Іветта Андріївна розуміє по-своєму, не враховуючи думки дітей, дбаючи передусім про непохитність власного авторитету, що й призводить до сімейної драми: смерті сина Платона, невістки Раєчки, нещасливого шлюбу доньки Ліди, зрештою – й самої Іветти.

Загалом у сучасній мелодрамі збереглися такі риси класичної, як конфлікт, що розгортається на основі кохання, родинних стосунків; наявність любовного трикутника; ефектна, несподівана розв'язка. У композиційному аспекті для жанру сучасної мелодрами характерні динамічна дія, яскраві конфлікти, емоційна мова, наявність таємниці, несподіванки тощо. Проте в сучасних зразках цього жанру простежуються соціальні мотиви, часом соціальні протистояння виходять на перший план, спричинюючись до нещасливого кохання; характерні набувають чіткого соціального забарвлення, випадок хоч і відіграє вирішальну роль, але причиново-наслідкові зв'язки в сюжеті посилюються.

Література

1. Балухатый С. Поэтика мелодрамы / С.Балухатый // Вопросы поэтики. – Ленинград, 1990.
2. Бенгли Э. Жизнь драмы / Э.Бенгли. – Москва: Искусство, 1978.
3. Гудков Л. Литература и общество: введение в социологию литературы [Электронный ресурс] / Л.Гудков, Б.Дубин, В.Страда. – Москва: РГГУ, 1998. – Режим доступа: <http://www.iek.edu.ru/publish/pusl5.htm>
4. Дашвар Л. Мати все / Л.Дашвар. – Х.: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2010.
5. Жукова К. Поэтика української мелодрами кінця ХІХ – початку ХХ століття (за творами Л.Яновської, І.Тогобочного): автореф. дис. ... канд. філол. наук / К.Жукова. – К., 2007.
6. Заболотна В. Жанри драматургії / В.Заболотна // Дніпро. – 2009. – № 2.
7. Кавелти Дж. Изучение литературных формул / Дж.Кавелти // Новое литературное обозрение. – 1996. – № 22.
8. Літературний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bukvoid.com.ua>
9. Літературний форум [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gloss.ua/person/Ljuko_Dashvar
10. Мелодрама // Краткая литературная энциклопедия / за ред. А.Суркова. – Москва: Советская энциклопедия, 1967.
11. Мелодрама // Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / автор-укл. Ю.Ковалів. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – Т. 2.
12. Мелодрама // Літературознавчий словник-довідник / ред. кол.: Р.Гром'як, Ю.Ковалів та ін. – К.: ВЦ «Академія», 1997.

